

ISSN: 2249-894X
 IMPACT FACTOR : 5.7631(UIF)
 UGC APPROVED JOURNAL NO. 48514
 VOLUME - 8 | ISSUE - 8 | MAY - 2019

शफाअत खान यांचे नाट्यलेखन : एक दृष्टीक्षेप

कु. शगुप्ता शब्बीर तांबोळी

संशोधक विद्यार्थी, सोशल कॉलेज, सोलापूर.

प्रस्तावना :-

मुस्लीम साहित्य हा एक वाङ्मय प्रवाह आहे. मुस्लीम साहित्यातील मराठी कविता, कथा, कादंबरी, नाटक, वैचारिक लेखन आणि आत्मचरित्रे इत्यादी वाङ्मयप्रकाराने मुस्लीम साहित्य समृद्ध झालेले आहे. मराठी भाषा संस्कृती यांना उजाळा देण्याचे काम मुस्लीम साहित्यामुळे झाल्याचे दिसून येते. यामध्ये मुस्लीम मराठी नाटकाचे योगदान मोलाचे आहे. नाटक हा खूप जुन्या काळापासून बहुचर्चित असा साहित्यप्रकार आहे. नाटकाचे कथानक त्यातील पात्रांची भाषा आणि संवाद रंगतदार असले तर

नाटकाचा प्रयोग रंगत जातो. 'नाटकातील पात्रांचे संवाद तोडीस तोड असले पाहिजेत' असे आचार्य अत्रे नेहमी सांगत असत. आशयाला अनुकूल भाषा आणि संवाद नाटकाची कलात्मकता वाढवीत असतात.

मुस्लीम साहित्यातील नाटक वाङ्मय प्रकारातील प्रायोगिक रंगभूमीवरील नाटककार शफाअत खान यांच्या नाटकावर एक दृष्टीक्षेप टाकणार आहोत. शफाअत खान यांच्या नाट्यलेखनातून त्यांचे व्यक्तीमत्त्व उमटते. खान यांच्या जडणघडणीत सामाजिक वातावरणाचा, संस्कृतीचा, वाचन, मनन, लेखन, चिंतन आणि शैक्षणिक परिस्थितीचा परिणाम झालेला दिसून येतो. शफाअत खान यांचे वडील सरकारी अधिकारी होते. दर दोन-तीन वर्षांनी त्यांची बदली होत होती. बदलीमुळे महाराष्ट्र, कर्नाटक, गोवा अशा भिन्न-भिन्न

वातावरणात त्यांचे बालपण गेले. तसेच गोव्यात काही जुनी मंदिरे होती. त्याठिकाणी प्रत्येक वर्षी जत्रेत नाटक सादर होत असे. यातूनच त्यांना नाट्याविषयी रूची निर्माण झाली. शफाअत खान यांनी आत्तापर्यंत जवळपास दहाहून अधिक नाटकांचे लेखन केले आहे. 'राहिले दूर घर माझे', 'किरसे', 'शोभायात्रा', 'साब्रे प्रवासी घडीचे', 'पोपटपंची', 'गांधी आडवा येतो', 'किरसे-२', 'ड्राय डे', 'टाईमपास', 'मुंबईचे कावळे' या बहुविध विषयावरील त्यांची नाटके मराठी साहित्यात लोकप्रिय झालेली आहेत. शफाअत खान यांची नाटकात वापरलेली भाषा ही वाचक-प्रेक्षकांच्या थेट हृदयाला जाऊन मिळणारी अशीच

आहे. त्यांनी संवादचतुर्याच्या बळावर अत्यंत भावनिक, वास्तव आणि आपलीसी वाटणारी भाषा निवडली आहे. त्यामुळे ती सहज वाचक-प्रेक्षकांच्या मनात घर करते. नाटकाच्या विषयाची वैविध्यपूर्ण मांडणी तसेच नाटकातील जीवंत घटना, प्रसंग वाचक-प्रेक्षकांना आपले असल्याचे वाटतात. मराठी नाटकातील भाषेसंदर्भात नाटककार शफाअत खान म्हणतात की, "जगभर जो काही मराठी माणूस ओळखला जातो, मराठी भाषा ओळखली जाते, मराठी संस्कृती ओळखली जाते ते मराठी नाटकांमुळे. नाटकाचं आणि मराठी माणसाचं नातं अतुट आहे. मराठी नाटकांचं वैशिष्ट्य म्हणजे त्यात सगळ्या प्रकारची

सगळ्या जातीधर्माची माणसं असतात. आपला संघर्ष, आपला प्रवास, आपली झुंज ते या नाटकातून मांडत असतात.” शफाअत खान यांनी त्यांच्या नाटकाच्या लेखनामध्ये वास्तवदर्शी मांडणी केली आहे. वास्तव जीवन जगताना जनसामान्यांना येणाऱ्या अडचणी, सोसाळ्या लागणाऱ्या यातना, भोगावे लागणारे दुःख, सरकाराची धोरण, भ्रष्टाचाराचा माजलेला डोंब, माणुसकीची आटत चाललेली नाळ आदी बाबी अत्यंत वास्तविकपणे मांडल्या आहेत. शफाअत खान यांनी आपल्या नाटकातील पात्रांच्या संवादातून भाषाशैलीचे अनेक पदर उलगडले आहेत. शफाअत खान यांच्या लेखनशैलीविषयी मटा ऑनलाईनमध्ये एक लेख छापला गेला आहे. या लेखात पुढील आशय असा आहे की, “वास्तवाकडे अत्यंत मिष्किलपणे, तिरकसपणे परंतु आरपार बघत बोचकारे काढणाऱ्या त्यांच्या धमाल लेखनशैलीचा प्रत्यय व्यापक पातळीवर आला.

शफाअत खान यांच्या नाटकातील विचारसरणी ही गतीमान असलेली आढळते. त्यांच्या अनेक नाटकातून गतीमान अशी विचारसरणी समोर येत आहे. सद्याच्या धकाधकीच्या जीवनात आवश्यक असणारी अशीच आहे. जो तो स्वतःपुरता विचार करतांना दिसतो. समाजाच्या दृष्टीने त्याला काहीही देणेघेणे नाही. पूर्वीसारखी माणुसकी आता शिथिल राहिली नाही. तसेच अलिकडील कालखंडात झपाट्याने झालेल्या तंत्रज्ञानाने जग जवळ आले आहे. हे जरी खरे असले तरी तंत्रज्ञानाच्या अति वापराने माणूस माणसांपासून दूरात चाललाय हे ही तितकेच खरे आहे. या पार्श्वभूमीवर शफाअत खान यांची नाटके गतीमान विचारसरणीद्वारे सहज प्रकाश टाकून जातात. यासोबतच शफाअत खान यांच्या नाट्य लेखनातून परिवर्तनवादी वैचारिक पातळी उकावताना आढळते. वैयक्तिक सुखापुढे माणसाला कोणतीही गोष्ट खुजी वाटू लागली आहे. तो स्वार्थामुळे डोळे असूनही आंधळा बनत चालला आहे. जगण्यामध्ये व मानवी संबंधामध्ये खोलवरचे अर्थ हरपले आहेत आणि अर्थ हरवलेल्या पोपटपंचीने त्यांची जागा घेतली आहे. पोकळ झालेले नातेसंबंध झेलताना नशा धुंदी यांसारख्या गोष्टी अपविहार्य होत चालल्या आहेत. श्रद्धाविश्वासांच्या नशेमध्ये सामील होण्यासाठी माणसे एकत्र येऊ लागली आहेत. मनाचा पूर्ण पोकळ झालेला गाभा भरून काढण्यासाठी बाजाराने उपलब्ध करून दिलेली बुवा प्रेषितां-डॉटवॉंसारखी अनेक मादक द्रव्ये वापरली जाऊ लागली आहेत.

शफाअत खान यांनी आपल्या नाट्य लेखनात सामाजिक प्रश्नांचा ऊहापोह केलेला आढळतो. त्यांनी आपल्या लेखनात सर्वसामान्यांना केंद्रबिंदू मानले आहे. त्यामुळे आपसुकच त्यांच्या जगण्या-मरण्याविषयीच्या व्यथा त्यांनी अत्यंत मार्मीक शब्दातून व्यक्त केल्या आहेत. सामाजिक जीवनात डोकावून पहायचे झाल्यास ‘गांधी आडवा येतो’, ‘पोपटपंची’, ‘किरसे’, ‘राहिले दूर घर माझे’, ‘साथे प्रवासी घडीचे’ या नाटकातून येणारे वास्तव जीवन वाचक-प्रेक्षकांना अंतर्मुख केल्याशिवाय राहत नाही. सामान्य माणसाला जीवन जगताना येणाऱ्या अडी-अडचणी, त्यांच्या समोर सतत उभे राहणारे वर्षानुवर्षांचे प्रश्न मनाला स्पर्श करून जातात. या प्रश्नावर शफाअत खान यांनी आपल्या लेखनीतून प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

शफाअत खान यांनी आपल्या नाटकातून हाताळलेले विषय अत्यंत सूक्ष्म आणि चाणाक्ष बुद्धीमतेचे द्योतकच म्हणावे लागतील. त्यांनी आपल्या नाटकातून शैक्षणिक प्रश्नांनाही वाचा फोडण्याचे काम केले आहे. शफाअत खान यांनी ‘गांधी आडवा येतो’ या नाटकातून शैक्षणिक स्थितीचे वास्तव दर्शन करण्याचा प्रयत्न केला आहे. “सुप्रसिद्ध बिलडर चुनालाल चुनावाला यांनी झोपडपट्टीतील गरीब मुलांसाठी बांधलेल्या ‘श्रीमती चिमणबेन चंदुलाल चुनावाला इंटरनॅशनल इंग्लीश स्कूल’चा उद्घाटन सोहळा आज राष्ट्रपतींच्या हस्ते पार पडला.” २५ या इंटरनॅशनल इंग्लीश स्कूलमध्ये झोपडपट्टीतील मुले शिकू शकतील का? त्यांना ते शिक्षण परवडणारे आहे का? हे समजत नाही. तसेच महाविद्यालयात प्राध्यापकाचे काम करणारे प्रोफेसर बुद्धिसागर एका विद्यार्थीनिशी असभ्य वर्तन केल्याच्या आरोपावरून पदच्युत होतात? हा आणखी एक गंभीर प्रश्न आहे. ज्ञानदानाचे पवित्र कार्य करणाऱ्या गुरूच्या हातूनच असे प्रकार घडू लागले तर त्याचे परिणाम विद्यार्थ्यांवर कसे होतील? शैक्षणिक वातावरणातील या प्रकारामुळे खळबळ माजली आहे. शैक्षणिक क्षेत्राचे पावित्र्य अबाधित राखण्यासाठी अशा प्रवृत्ती त्या त्या वेळेला ठेचणे गरजेचे आहे. जेणेकरून असा प्रकार करण्यासाठी कोणी धजावणार नाही.

शफाअत खान यांच्या नाटकातून विविध विषयाची मांडणी झालेली आढळून येते. 'पोपटपंची' साख्खे नाटक आधुनिक जगतातील वैचारिक पातळीचा वेध घेताना दिसते. 'राहिले दूर घर माझे' या नाटकातून शफाअत खान यांनी मानसिक अस्वस्थता टिपली आहे. 'टाईमपास' नाटकातून राजकीय पार्श्वभूमीचा शफाअत खान यांनी अत्यंत रोखठोकपणे पत्रामर्श घेतलेला आढळून येतो. शफाअत खान यांनी अत्यंत तिरकसपणे नाट्यलेखन करून सामाजिक, राजकीय, आर्थिक प्रश्नांची मांडणी करून त्यांना वाचा फोडण्याचे काम केले आहे. शफाअत खान यांच्या नाटकातील कथाशयाची मांडणी वाचक-प्रेक्षकांच्या मनाचा नेमका ठाव घेणारी अशीच आहे. कथाशयाला साजेसी व शोभेल अशी पात्ररचना करून नाट्यतंत्राचे अवधान शफाअत खान यांनी राखले आहे. नाटकातील प्रसंगानुरूप वातावरणाची निर्मिती करीत नाटकाला कलाटणी देण्याचा अत्यंत यशस्वी प्रयत्न शफाअत खान करताना आढळतात. शफाअत खान यांनी आपल्या नाट्यलेखनातून वास्तवाची मांडणी करण्याबरोबरच ऐतिहासिक घटनांचाही आढावा घेत समाज प्रबोधन करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

संदर्भग्रंथ :-

- १) अ.ह. पठाण, मुस्लीम मराठी साहित्य, युगसाक्षी प्रकाशन, नागपूर, २०१४.
- २) वसंत सबनीस, नाट्यसंमेलनाध्यक्षांची भाषणे, कॉन्टिनेन्टल प्रकाशन, पुणे, २००८.
- ३) एम.पी. पाटील, नाट्यसमीक्षा संहिता आणि रंगप्रयोग, सिंगेट पब्लिकेशन, पुणे, २०१०.
- ४) चंद्रकांत धांडे, मराठी नाट्यसमीक्षा, कीर्ती प्रकाशन, औरंगाबाद, २००६.